

УДК 657.6:399.17

Мочан А.О.*студентка економічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка***Бандура З.Л.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту
Львівського національного університету імені Івана Франка***ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОБ'ЄКТ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ****EQUITY AS OBJECT OF ACCOUNTING AND ANALYSIS****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено економічно-правову сутність поняття «власний капітал» та його еволюцію у світовій та вітчизняній науці. Визначено виникнення проблем, пов'язаних з неоднозначним його трактуванням. На цій основі доведено необхідність уточнення даного поняття та сформовано комплексне визначення поняття власного капіталу шляхом узагальнення та систематизації поглядів вчених-економістів. Розглянуто основні проблеми методики обліку власного капіталу, зокрема, застосування елементів методу бухгалтерського обліку при обліку власного капіталу. Зважаючи на відсутність єдності щодо підходів до проведення аналізу фінансової стійкості, запропоновано розробити науково обґрунтовану методику, яка б задовольнила інтереси широкого кола користувачів.

Ключові слова: власний капітал, фінансова стійкість, аналіз капіталу, об'єкт обліку, фінансова стійкість, активи, акціонерне товариство, облікова система, оптимізація структури капіталу, нерозподілений прибуток.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыта экономическо-правовая сущность понятия «собственный капитал» и его эволюция в мировой и отечественной науке. Определено возникновение проблем, связанных с неоднозначной его трактовкой. На этой основе доказана необходимость уточнения данного понятия и сформировано комплексное определение понятия собственного капитала путем обобщения и систематизации взглядов ученых-экономистов. Рассмотрены основные проблемы методики учета собственного капитала, в частности, применение элементов метода бухгалтерского учета при учете собственного капитала. Ввиду отсутствия единства относительно подходов к проведению анализа финансовой устойчивости предложено разработать научно обоснованную методику, которая бы удовлетворила интересы широкого круга пользователей.

Ключевые слова: собственный капитал, финансовая устойчивость, анализ капитала, объект учета, финансовая устойчивость, активы, акционерное общество, учетная система, оптимизация структуры капитала, нераспределенная прибыль.

ANNOTATION

In the article it is reviewed the economic and legal essence of the concept of «equity» and its evolution in the global and domestic science. It is determined the appearance of problems associated with its ambiguous interpretations. On this basis, it was proved the necessity of clarifying the concept and formed a comprehensive definition of equity by summarizing and systematizing the views of economists. It was reviewed the main problem of the equity method of accounting, including the use of elements of accounting method in accounting for equity. Given the lack of unity on the approaches to the analysis of financial stability, it was proposed to develop evidence-based methodology that would satisfy the interests of the general public.

Keywords: equity, financial stability, capital analysis, project accounting, financial stability, assets, joint stock company, the accounting system, optimize the structure of capital, retained earnings.

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки, вихід України на міжнародні ринки, подолання кризових ситуацій супроводжується об'єктивною необхідністю підвищення самостійності, нововведень та розвитку підприємств різних форм власності, серед яких масове створення акціонерних товариств. Така трансформація економіки докорінно змінила умови функціонування суб'єктів господарювання, що призвело до виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням стабільності та стійкості підприємств.

Основою стійкого росту та фінансової стабільності кожного підприємства виступає власний капітал, а основним джерелом, де зберігається та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. Питання обліку та відображення у звітності власного капіталу на сучасному етапі розвитку ринкової економіки відносяться до найбільш важливих економічних проблем, дозволяючи внутрішнім і зовнішнім користувачам бухгалтерської звітності визначити фінансові можливості підприємства на короткостроковий період та довгострокову перспективу. Ця проблема загострюється у зв'язку з відсутністю чіткого та однозначного визначення поняття «власний капітал».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічну сутність капіталу в цілому та власного капіталу зокрема вивчали і вивчають багато зарубіжних та вітчизняних вчених, такі як: В.В. Бланк, К. Маркс, А. Сміт, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Ж.Б. Сей, Ж. Тюрго, В.Я. Соколов, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Сопко, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, В.М. Івахненко та багато інших.

Проблеми обліку й аналізу формування та змін власного капіталу досліджуються в працях провідних вчених-економістів. Серед іноземних учених, які здійснили внесок в удосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: Ж. Андре, Н. де Анастасіо, В.Е. Ануфрієв, Л. Батардон, Ф. Беста, П. Герстнер, Ж.Б. Дюмарше, Н.А. Литнєва, Ф. Ляйтнер, М.Ю. Медведєв, Л. Пачолі, В. Рігер, Ж. Ришар. Із вітчизняних науковців слід згадати таких, як: М.Д. Алексеєнко, Ф.Ф. Бутинець, М.М. Мосійчук, Н.Д. Прокопенко, Ф.Є. Поклонський, С.В. Пітель, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та ін.

Незважаючи на значні здобутки та напрацювання вчених світової та вітчизняної наукової думки, залишаються невирішеними та дискусійними багато проблем, зокрема: не сформовано єдиної думки щодо сутності, складу та структури власного капіталу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи напрацювання науковців та експертів, варто зауважити, що подальшого дослідження вимагає низка питань, пов'язаних з визначенням економічно-правового аспекту сутності та структури власного капіталу як об'єкта обліку та аналізу в сучасних умовах господарювання акціонерних товариств шляхом узагальнення та систематизації поглядів науковців.

Мета статті полягає у визначенні економічної сутності та структури власного капіталу як об'єкта обліку та аналізу в сучасних умовах господарювання акціонерних товариств шляхом узагальнення та систематизації поглядів вчених-економістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов реформування відносин власності особливого значення набуває дослідження процесів фінансування господарської діяльності акціонерних товариств, оскільки основною вимогою ринкових відносин є фінансування підприємств [6, с. 231].

Основним джерелом, де акумулюється та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. Він відображає процес формування власності, обсяг прав власників акціонерних товариств, розподіл результатів їх діяльності, тобто інформацію про формування та використання власного капіталу як фінансової основи діяльності акціонерних товариств. Тому на сучасному етапі розвитку ринкових відносин актуального значення набуває дослідження обліку власного капіталу акціонерних товариств як нового об'єкта вітчизняної облікової системи [11, с. 122–123].

Наявність капіталу є умовою створення та розвитку бізнесу. Підприємство, що здійснює господарську діяльність, відокремлено від ін-

ших, повинно володіти капіталом. Структура і динаміка власного капіталу є найсуттєвішими показниками, що визначають фінансовий стан підприємства.

Структурна перебудова промисловості, відкриття внутрішнього вітчизняного ринку для зарубіжних товаровиробників впливають на структуру власного капіталу акціонерних товариств. Важливе місце у стратегії акціонерних товариств займають формування, використання і управління власним капіталом. Метою формування капіталу підприємства є придбання необхідних активів та оптимізація структури капіталу з позицій забезпечення умов ефективного його використання [9, с. 331].

Власний капітал показує частину майна підприємства, яка фінансується за рахунок коштів власників і власних засобів підприємства. По своїй суті він є не тільки основою для створення підприємства, а й стабільністю і продовженням його господарської діяльності [13, с. 309].

Проблема відображення прав власників у бухгалтерському обліку має історичний характер, оскільки як ніяка інша залежить від форм господарювання та організаційно-правових форм ведення бізнесу. У зв'язку з цим зазначена проблема знаходиться в постійному розвитку. Провідну роль в удосконаленні обліку прав власників (власного капіталу) відіграють теоретичні розробки, спрямовані на розкриття сутності та змісту категорії капіталу як у цілому, так і окремих його складових, у тому числі власного капіталу [2, с. 98–99].

Поява поняття «власний капітал» у бухгалтерській термінології має об'єктивний характер, в основі якого лежить узагальнення багатовікової практики бухгалтерського обліку. Його історичний огляд вказує на глибокий генезис і широту підходів до трактування власного капіталу як економічної категорії [8, с. 256].

В економічній літературі наводяться різні визначення власного капіталу. Узагальнюючи їх, можна сформулювати таке визначення: власний капітал – це вкладення власників, власні джерела підприємства, що без визначеного терміну повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку. Складові власного капіталу відображають суму, яку власники передали в розпорядження підприємства як внески або залишки у формі нерозподіленого прибутку, або яку суму підприємство одержало у своє розпорядження зі сторони без повернення від інших юридичних та фізичних осіб [5, с. 56–57].

Більшість вчених вважає, що власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами (різниця між вартістю майна

Рис. 1. Сутність власного капіталу: підходи трактування

і позиковим капіталом), і складається зі статутного, додаткового й резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів [7, с. 67]. Визначення терміна «власний капітал», які подаються різними вченими-економістами, відрізняються не дуже суттєво.

Тлумачення поняття «власний капітал» у бухгалтерському обліку суттєво відрізняється від тлумачення останнього в інших економічних науках. Саме тому можна виділити такі три підходи до визначення суті власного капіталу (рис. 1).

Таким чином, як видно з рис. 1, наведені визначення поняття «власний капітал» принципово відрізняються. Для економічних наук власний капітал – це фінансові ресурси, що вкладаються в частину активів, відображені в пасиві балансу підприємства. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (НП(С)БО 1) [1] наводить визначення власного капіталу підприємства, виходячи із «залишкового» підходу, визначає його як частину активів, розглядаючи значно вужче.

Також визначення власного капіталу можна сформулювати з основного балансового рівняння підприємства:

$$A=BK+З, \quad (1)$$

$$BK=A-З, \quad (2)$$

де A – активи; BK – власний капітал; $З$ – зобов'язання [2, с. 22].

Виходячи з того, що власний капітал підприємства є різницею між вартістю його майна і борговими зобов'язаннями, визначення терміна «власний капітал» за Положеннями НП(С)БО 1 [1], бухгалтерське визначення не дає відповіді на питання, які критерії мають застосовуватись для визначення окремих складових частин власного капіталу. Саме тому доцільно було б наблизити це визначення до економічної суті власного капіталу.

Зважаючи на економічний та правовий зміст власного капіталу та для більш зрозумілого окреслення окремих його складових частин, визначення власного капіталу можна сформулювати таким чином: власний капітал – це сума власних коштів підприємства, отримана в результаті його діяльності або від власників (учасників) у вигляді внесків, придбаних акцій, паїв тощо, або залишена на підприємстві безоплатно [2, с. 67]. Власний капітал як об'єкт обліку та управління має певні особливості (рис. 2).

Серед вчених-обліковців немає єдиного визначення власного капіталу, у зв'язку з чим потрібно уточнити це поняття. У табл. 1 наведено п'ять типових підходів щодо визначення власного капіталу [3, с. 371].

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів щодо трактування сутності поняття «власний капітал», можна надати таке визначення цього терміну:

Таблиця 1

Типові підходи щодо визначення поняття «власний капітал»

№ п/п	Автори	Визначення власного капіталу
1	І.А. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній, Г.Г. Кірейцев, М.Т. Білуха	Як загальна вартість засобів підприємства, що належать йому на правах власності та використовуються для одержання прибутку
2	М.Г. Стоянова, Н.Г. Сичов	Як категорія, що виражає частку власників у засобах виробництва
3	Е.Р. Нікбахт, А.М. Гроппеллі, А.К. Ван Глен, Є.Ф. Брікхем, Л.А. Бернстайн	Як частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань
4	В.В. Сопко, С.Ф. Голов, Б.А. Райзберг, Д.Л. Міддлтон, Л.К. Чедвик	Як капітал, вкладений власниками (засновниками) підприємства
5	П.С. Безруких, Н.П. Кондратков, Л.П. Краснова, Г.В. Савицька	Як джерело утворення майна, основне джерело фінансування [3, с. 372]

власний капітал – сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Залишається невирішеним питання щодо методики проведення аналізу операцій з власним капіталом та оцінки фінансового стану підприємства, адже в кожній країні наявні різні складові власного капіталу, існують різні підходи щодо застосування і нормативного значення коефіцієнтів автономії, фінансової залежності тощо. Це пов'язано з особливостями нормативного регулювання бухгалтерського обліку на національному та міжнародному рівнях [4, с. 301].

З огляду на це слід удосконалити методику проведення аналізу фінансового стану підприємства, урахувавши досвід зарубіжних країн та

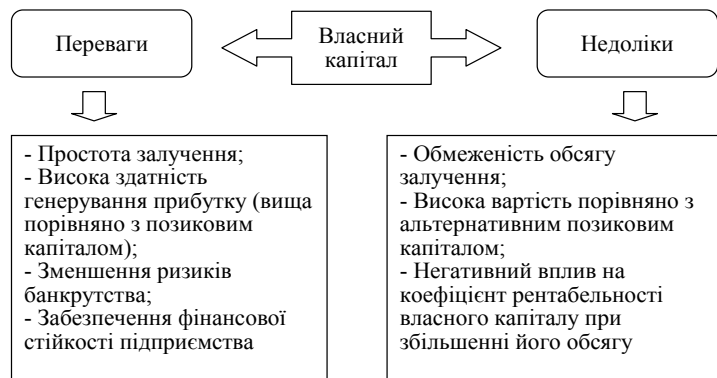

Рис. 2. Особливості власного капіталу підприємства

надбання українських вчених в цій галузі. Це забезпечить аналітиків та власників інформацією про структуру капіталу підприємства та дозволить спрогнозувати, чи буде підприємство мати в наступному звітному періоді бажаний розмір прибутку та визначити резерви збільшення прибутку підприємства.

Також з'ясовано, що в теперішніх умовах залишаються невирішеними проблеми методики обліку власного капіталу, зокрема, застосування елементів методу бухгалтерського обліку при обліку власного капіталу (табл. 2).

Ці елементи методу бухгалтерського обліку поширюються на всі об'єкти бухгалтерського обліку. Методичні прийоми бухгалтерського обліку власного капіталу взаємопов'язані, доповнюють один одного і в сукупності становлять єдине ціле – метод бухгалтерського обліку

За умови використання цих елементів методу бухгалтерського обліку власника та іншим суб'єктам для управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства надається інформація, яку управлінський персонал може використати з метою вирішення основних завдань бухгалтерського обліку: забезпечення збереження майна власника, визначення і розподілу прибутку, надання інформації для управління. Використання цих елементів методу бухгалтерського обліку дозволить підвищити ефективність застосування методики обліку власного капіталу [3, с. 286–287].

Для системи бухгалтерського обліку характерна не лише наявність зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють, але й нероз-

ривна єдність з середовищем, у взаємозв'язку з яким вона проявляє свою цілісність. Вона виступає поєднуючою ланкою, а тому основним завданням є упорядкування вхідної і вихідної інформації відповідно до потреб управління та зовнішніх користувачів. При цьому внутрішня структура системи бухгалтерського обліку змінюється в напрямі своєчасного забезпечення й отримання в повному обсязі вихідної інформації для управління та вивчення різного роду користувачами. Чим різноманітніша така інформація, тим більше рівнів управління та користувачів вона забезпечує і тим складнішою є внутрішня структура системи обліку [2, с. 297].

Складність управління власним капіталом полягає також в тому, що в процесі поточної діяльності відбуваються безперервні зміни, пов'язані зі збільшенням або зменшенням його загальної величини, так й окремих складових. Основними критеріями оптимізації структури капіталу виступають: прийнятний рівень дохідності і ризику в діяльності підприємства; мінімізація середньозваженої вартості капіталу підприємства; максимізація ринкової вартості підприємства [7, с. 256].

Аналіз літератури з економічного аналізу свідчить, що серед провідних вчених і науковців немає єдності щодо застосування коефіцієнтів фінансової стійкості. Зараз в Україні набуло поширення застосування західних методик розрахунку фінансових коефіцієнтів. Функціонуючі в інших країнах світу методики аналізу фінансової стійкості здебільшого неспроможні

Таблиця 2

Роль елементів методу бухгалтерського обліку при формуванні, зміні та використанні власного капіталу

Елементи методу обліку		Роль елементів методу в обліку власного капіталу		
МЕТОД БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	Елементи методу бухгалтерського обліку	Систематичне та хронологічне спостереження за формуванням та змінами власного капіталу	Документування	Завдяки наявності документування операцій з власним капіталом забезпечується суцільне і безперервне спостереження за ними
		Вартісне (грошове) вимірювання розміру складових власного капіталу	Інвентаризація	Завдяки інвентаризації перевіряється наявність власного капіталу на підприємстві
			Оцінка	Завдяки оцінці визначається загальний розмір наявних на підприємстві активів, що належать підприємству
		Групування, реєстрація та систематизація власного капіталу	Рахунки	Завдяки рахункам узагальнюється інформація про формування, зміни та використання власного капіталу підприємства
			Подвійний запис	Завдяки подвійному запису відображається подвійний характер бухгалтерського обліку, пов'язаний з формуванням, змінами та використанням власного капіталу, він зумовлений необхідністю взаємопов'язаного відображення економічних явищ на рахунках бухгалтерського обліку
		Узагальнення інформації про власний капітал	Баланс	Завдяки балансу узагальнюються та групуються господарські записи про власний капітал підприємства на певну звітну дату
Звітність	Завдяки фінансовій звітності характеризується не тільки формування, але й зміни та використання власного капіталу в аналітичних розрізах, що забезпечує отримання інформації для потреб управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства			

правильно оцінити стан справ на підприємствах України. Вивчення підходів до проведення аналізу фінансової стійкості, які запропоновані різними авторами, дозволяє з'ясувати, що в нашій країні відсутня єдина методика розрахунку фінансових коефіцієнтів. Саме тому потрібно розробити науково обгрунтовану методику, яка б задовольнила інтереси широкого кола користувачів, адже фінансові показники повинні давати об'єктивну і точну характеристику фінансового стану підприємства, його стійкості; для всіх показників мають бути зазначені числові нормативи діапазону їх змін як у просторі, так і в часі [12, с. 165].

Висновки. Розгляд поняття «власний капітал» в обліково-економічній літературі дає підстави стверджувати про дискусійність його визначення. Це зумовлено відсутністю єдиної теорії капіталу і, відповідно, трактування природи капіталу. Вивчивши різні точки зору, було уточнено комплексне поняття «власний капітал» – сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Удосконалення методики проведення аналізу фінансового стану підприємства за рахунок досвіду зарубіжних країн та надбання українських вчених в цій галузі дозволить забезпечити аналітиків та власників інформацією про структуру капіталу підприємства та спрогнозувати, чи буде підприємство мати в наступному звітному періоді бажаний розмір прибутку, а також визначити резерви збільшення прибутку підприємства.

Було запропоновано вирішення проблеми вітчизняної методики обліку власного капіталу шляхом визначення ролі елементів методу бухгалтерського обліку при формуванні, зміні та використанні власного капіталу. Завдяки цьому управлінський персонал може використати інформацію з метою вирішення основних завдань бухгалтерського обліку: забезпечення збереження майна власника, визначення і розподілу прибутку, надання інформації для управління. Використання цих елементів методу бухгалтерського обліку дозволить підвищити ефективність застосування методики обліку власного капіталу.

Отже, значення власного капіталу полягає в тому, що він є гарантією фінансової незалежності підприємства і базою для формування його активів. У ході підприємницької діяльності власний капітал або нарощується, або «проїдається». Лише за умови збереження власного капіталу підприємство зможе нарощувати прибутки, залучати кошти інвесторів, виходити на ринок позикового капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
2. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах / Л.В. Безкоровайна // Журнал МНУ ім. В.О.Сухомлинського. – 2015. – Вип. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/200.pdf>.
3. Бобяк А.К. Організаційно-методичні аспекти обліку власного капіталу на підприємствах / А.К. Бобяк // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – К : Київський університет, 2011. – № 24. – С. 368–375.
4. Боднарчук А.В. Удосконалення комплексного економічного аналізу власного капіталу / А.В. Боднарчук // Бізнесінформ. – 2013. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.businessinform.net/pdf/2013/3_0/282_285.pdf.
5. Гуренко Т.О. Сучасний погляд на власний капітал / Т.О. Гуренко // Вісник НУБіП. – 2013. – № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nubip.edu.ua/sites/default/files/gurenco%20т.о_сучасний%20погляд%20на%20власний%20капітал.pdf.
6. Каверзін О.О. Функції власного капіталу в умовах ринкової економіки / О.О. Каверзін // Вісник КПІ. – 2012. – № 5. – С. 138–139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vestnik.kpi.kharkov.ua/files/microcad/2011/s16/функції%20%20власного%20капіталу%20в%20умовах%20ринкової%20економіки.pdf>.
7. Калініна А.В. Підходи до управління власним капіталом підприємства / А.В. Калініна // Економічні науки. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2012/b5dcefaac969747b eb6b07fa647b878b.pdf>.
8. Ковальчук Т.М. Бухгалтерський облік (теорія) : [навч. посіб.] / Т.М. Ковальчук. – Ч. : ЧНУ, 2012. – 536 с.
9. Мельник О.М. Власний капітал підприємства і проблеми його формування / О.М. Мельник, Л.Н. Данилова // Вісник КНУ. – 2012. – № 4(10). – С. 24–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Property_asset_of_the_enterprise_and_problems_of_its_formation_18721.pdf.
10. Надбережна Т.А. Вплив структуризації власного капіталу на організацію бухгалтерського обліку / Т.А. Надбережна // Економічні науки. – 2010. – № 15(1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/ujrn/soc_gum/Evu/2010_15_1/Nadber.pdf.
11. Олійник І.В. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємства / І.В. Олійник // Вісник податкової служби України. – 2013. – № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/studconf/387.pdf>.
12. Пилипенко О.І. Облік та аналіз власного капіталу: теорія і практика / О.І. Пилипенко // Вісник ЖДТУ. – 2003. – № 2(24). – С. 247–251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?p?s=business_economic_science&id=3682&start=7.
13. Сук Л.К. Фінансовий облік : [навч. посіб.] / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – К. : Знання, 2012. – 647 с.
14. Шара Є.Ю. Фінансовий облік II : [навч. посіб.] / Є.Ю. Шара. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 408 с.